

Prof. dr. Ivan Toličič,
Filozofska fakulteta, Ljubljana

Nekatera nova spoznanja o duševnem razvoju otroka*

POVZETEK. *Na otrokov duševni razvoj vplivajo tudi dejavniki hitro se spreminjajočega okolja, ki so številni in v medsebojni dinamični interakciji. Prikazane so nekatere študije vpliva variabilnega okolja, zlasti socialnoekonomskega statusa družine na intelektualno sposobnost, šolsko uspešnost in nekatere osebnostne lastnosti otrok. Okolje deluje tudi na otrokov kognitivni razvoj. Ti izsledki so pomembni za prakso, zlasti pri sistematični predšolski vzgoji.*

NEW ASPECTS OF THE MENTAL DEVELOPMENT OF THE CHILD. *The child's mental development is influenced by numerous environmental factors involved in a dynamic interaction. Some studies of the effects of the changing environmental conditions, especially socio-economical family status entailed on the intellectual capacities, school success and certain features of the personality of the child are presented. The environment influences the child's cognitive development too. These findings are of great importance for the practical work, especially a systematic preschool education.*

V novejšem času so ponovno zbudila pozornost stara vprašanja o vplivih dejavnikov okolja na otrokov duševni razvoj. Priznati moramo, da vloga okolja — glede na njegovo raznovrstnost in specifične vplive na otrokov intelektualni razvoj ter druge osebnostne lastnosti — še ni dobro proučena. Šele v novejšem času skušajo avtorji te vplive natančneje raziskati in pojasniti. Ti dejavniki so številni in v medsebojni dinamični interakciji, zato jih v raziskavah teže kontroliramo. Poleg tega se tudi okolje spričo današnjega hitrega družbenega in ekonomskega razvoja bistveno spreminja, kar terja nova in razširjena proučevanja.

Nekateri avtorji so razčlenili okolje v specifične spremenljivke in proučevali njihovo povezanost z otrokovim kognitivnim razvojem. Wolf navaja 13 variabel okolja, ki imajo pri tem razvoju zlasti pomembno vlogo. Te je razvrstil v tri skupine:

- jakost storilnostne motivacije;
- spodbujanje jezikovnega razvoja ter
- pogoji in možnosti za učenje.

* Povzetek predavanja na strokovnem seminarju pediatrične sekcije SZD dne 22. 4. 1977 »Psihološki problemi v pediatrični praksi«.

Z upoštevanjem vseh variabel je izračunal multiplo korelacijo z IQ otrok. Otroci so obiskovali peti razred. Dobil je visoko korelacijo, in sicer $R = 0,76$. Ta je znatno višja v primerjavi s posameznimi variablami, kot so socialnoekonomski status družine, poklic ali izobrazba staršev. Pokazalo se je, da imajo tiste variable, ki zajemajo cilj in stil vzgajanja v družini vključno z možnostmi, ki jih starši dajejo otroku za učenje, veliko vlogo v intelektualnem in osebnostnem razvoju. Pri tem je pomembno zlasti to, da na te variable lahko vplivamo in jih spreminjamo. Drugo skupino variabel, ki vključuje govorne in jezikovne modele, ki so otroku na voljo v družini, je težje spreminjati. Te so odvisne od splošne in kulturne razvitosti okolja, v katerem družina živi, ter od izobrazbe staršev.

Do podobnih ugotovitev je prišel tudi Bloom. Otroka v neugodnem okolju ovirajo zlasti pomanjkljivi govorni in jezikovni vzorci v družini, kar se kasneje močno kaže v manjši šolski uspešnosti na tistih področjih, ki vključujejo branje in jezikovno izražanje. V manj ugodnem okolju ima otrok manj možnosti za reševanje miselnih problemov v primerjavi z otrokom, ki živi v kulturno bogatem in pestrem okolju. Pomembno je, ali starši spodbujajo otroka k miselnemu razglabljanju, logičnemu sklepanju in k iskanju rešitev. V manj ugodnem okolju je na splošno manj interakcij med odraslimi in otroki. Običajno prevladuje v takem okolju avtoritativna vzgoja, ki ceni poslušnega in mirnega otroka, ne pa zelo aktivnega in samoiniciativnega. V takih družinah je manj komunikacij, zato imajo otroci tudi manj izkušenj in se tudi jezikovno slabše izražajo.

Na jezikovne razlike med angleškimi otroki iz nižjega in srednjega sloja je posebej opozoril v svojih raziskavah Bernstein. Proučil je sociolingvistične razlike med otroki iz delavskega in srednjega sloja. Teh ugotovitev ne bi smeli avtomatično prenašati v drugo jezikovno kulturo in v druge družbene razmere. Odgovore na ta vprašanja bi potrebovali tudi pri nas, kajti nekateri naši rezultati kažejo, da so v tem pogledu občutne razlike med mestnimi in podeželskimi otroki.

V zadnjih dvajsetih letih je bilo izvedenih več obsežnejših raziskav, ki so ugotavljale povezanost med otrokovim duševnim razvojem in socialnoekonomskim statusom (SES) družine. V teh študijah so najčešče uporabljali kot zelo primerno merilo poklic in izobrazbo staršev, kar še najbolj ustreza tudi našim družbenim razmeram, kajti v naši družbi nimamo razredov v klasičnem smislu.

Študije so pokazale, da se otroci iz različnih SES skupin razlikujejo v dosežkih na testih inteligentnosti. Rezultati v ZDA in Angliji kažejo, da je povprečni IQ otrok nekvalificiranih delavcev občutno nižji v primerjavi z IQ otroki, katerih starši imajo visokošolsko izobrazbo in opravljajo zelo zahtevne poklice. Razlike so tolikšne, da imajo zagotovo tudi praktične posledice.

V tem pogledu so zanimivi rezultati, ki so jih dobili pri standardizaciji nove beograjske revizije Binet-Simonove lestvice (Ivič in sod., 1976). Razlike med SES skupinami, ki so si po izobrazbi zelo oddaljene, so zelo velike, podobne tistim, ki so jih dobili v zahodnih državah. Zelo velike so tudi razlike v intelektualnih storitvah mestnih in podeželskih otrok. Zato so potrebne posebne norme za mestne in posebne za podeželske otroke.

Raziskava pri nas v SR Sloveniji (Toličič, 1971) je pokazala, da se razlike v intelektualnih sposobnostih glede na SES pojavljajo zelo zgodaj. Pri preizkušnji

šolskih novincev pred vstopom v šolo se je pokazalo, da otroci iz družin, katerih starši imajo popolno srednjo, višjo ali visoko šolo, dosegajo na »Testu za šolske novince« v povprečju precej boljše rezultate kot njihovi vrstniki iz družin kvalificiranih in nekvalificiranih delavcev. Otroci z bolj razvitimi intelektualnimi sposobnostmi imajo že v začetku šolanja ugodnejši položaj, saj so v šoli bolj uspešni kakor tisti z manjšimi sposobnostmi. Rezultati namreč kažejo, da se tak položaj med SES skupinami otrok ohranja tudi v naslednjih letih šolanja.

Kakšne so razlike v sposobnostih, šolskih uspešnostih in nekaterih osebnostnih lastnostih med otroki glede na SES, smo ugotavljali tudi v mednarodni raziskavi z naslovom »Coping Styles and Achievement: A Cross-National Study of School Children (1972)«. Raziskava je zajela deset- in štirinajstletne otroke iz osmih držav. V raziskavo so bili vključeni tudi otroci iz Ljubljane. Vzorec otrok iz vsake države je zajel dve SES, in sicer otroke kvalificiranih delavcev in otroke, katerih starši imajo popolno srednjo, višjo ali visoko šolo. Iz rezultatov povzemamo, da so dosegli pomembno boljše dosežke otroci iz ugodnejših SES skupin v primerjavi s tistimi, katerih starši so kvalificirani delavci. Velikost teh razlik v posameznih državah pa je do neke mere odvisna od družbene ureditve, aspiracij staršev in otrok ter od sistema šolanja. Seveda teh učinkov ni mogoče zaradi različnih družbenih in kulturnih razmer natančno razmejiti.

Proučevanja o teh vprašanih smo nadaljevali na večjem vzorcu otrok SR Slovenije. Proučevali smo razlike med otroki iz različno velikih mest, med mestnimi in podeželskimi otroki, med otroki, katerih starši so nekvalificirani, kvalificirani in strokovni delavci (s popolno srednjo, višjo ali visoko šolo). Pokazalo se je, da so zlasti velike razlike v znanju iz učnih predmetov (četrti in osmi razred osnovne šole) med mestnimi in podeželskimi otroki, četudi smo slednje primerjali z otroki nekvalificiranih in kvalificiranih delavcev iz mest. Razlike so največje v poklicnih in izobrazbenih aspiracijah, nekoliko manjše v intelektualnih sposobnostih, najmanjše pa v nekaterih osebnostnih lastnostih. Tudi med mestnimi otroki so glede na SES v proučevanih variablah precejšnje razlike. Presenetljivo pa je, da šoli ne uspe s svojim izobraževalnim in vzgojnim delom teh razlik od četrtega do osmega razreda osnovne šole bistveno zmanjšati.

Posebej je zanimivo vprašanje, kako deluje okolje na otrokov kognitivni razvoj v raznih starostnih obdobjih. Odgovore na ta vprašanja so dale longitudinalne raziskave. Rezultate teh študij je kritično pretresel B. Bloom in izvedel iz njih nove sklepe. Ta gradi poleg drugih zlasti na študiji Bayleyeve, ki je spremljala intelektualni razvoj istih otrok od rojstva do osemnajstega leta starosti. Na podlagi korelacij med rezultati v posameznih starostnih obdobjih in v sedemnajstem letu je Bloom izvedel posplošitev, da otrok od rojstva do četrtega leta starosti razvije 50 %, od četrtega do osmega leta starosti nadaljnjih 30 % in od osmega do sedemnajstega leta preostalih 20 % svoje inteligentnosti. Te sklepe pa je treba sprejeti s pridržki, kajti odvisni so od uporabljenih testov. Če upoštevamo rezultate drugih avtorjev, zlasti pa različne teste, pridemo do zaključka, da se na splošno inteligentnost pri otrocih najbolj intenzivno razvija od drugega do približno devetega leta starosti. V tem obdobju, ko gre za hitre spremembe v otrokovem intelektualnem razvoju, igra okolje zelo pomembno vlogo. Otrok, ki živi v tem

obdobju v zaostalem in premalo spodbudnem okolju, tudi kasneje ne more več svojih sposobnosti optimalno razviti.

Na podlagi številnih študij je v psihologijo prodrlo zelo pomembno spoznanje, da ne smemo rezultatov proučevanja otrokovega spontanega duševnega razvoja razglašati za tipični razvoj. V tem pogledu so tudi sporni nekateri Piagetovi sklepi glede intelektualnega razvoja. Res je — kot pravi sovjetski psiholog Galjperin — če proučujemo spontani otrokov duševni razvoj s podobnimi metodami kot Piaget, dobimo tudi podobne rezultate. Vendar moramo upoštevati, da je mogoče otrokovo aktivnost tudi drugače organizirati in programirati in je ne prepustiti stihijskemu delovanju okolja. Ko so za te namene posebej izdelali metode »etapnega učenja« in jih preverili v praktičnem eksperimentu, se je pokazalo, da so šestletni otroci delali pravilne sklepe kot pri Piagetovih poskusih osemletni otroci. Ne gre le za to, da so delali pravilne sklepe na tistem področju, kjer so se vadili v reševanju problemov, temveč tudi na drugih področjih. Prišlo je torej do transferja, kar kaže, da ima tako učenje trajnejši pomen.

Ti izsledki niso pomembni le za teorijo, temveč tudi za prakso. Pokazalo se je namreč, da otroci, ki so deležni sistematične predšolske vzgoje, zlasti če je ta ustrezno programirana, razvijejo pred vstopom v šolo v povprečju večje sposobnosti kakor tisti, ki v tako sistematično vzgojo niso bili vključeni. Pri nas se je pokazalo, da celo kratki programi, kot je npr. »mala šola« v tem pogledu pomenijo velik napredek v otrokovem duševnem razvoju. Tudi drugi avtorji so dobili podobne rezultate, četudi so uporabljali za merjenje intelektualnih sposobnosti druge teste. Ti izsledki so dali močno spodbudo za razvoj raznih predšolskih vzgojno-varstvenih ustanov v zahodnih državah in tudi pri nas. Sodobne težnje gredo v to smer, da bi prav vsi predšolski otroci dobili mesto v teh ustanovah in da bi programe oblikovali v skladu s temi novimi izsledki in tako zagotovili vsestranski osebni razvoj za vse otroke.

Viri so na voljo pri avtorju, navedeni pa bodo v publikaciji, ki je v tisku pri DZS: »Okolje in uspešnost učencev«.

STANJE ZDRAVSTVENIH DELAVCEV V LETIH 1970 IN 1977 V SR SLOVENIJI

Razčlenitev	1970		1977		Porast 1970— 1977	Popreč. letni porast 1970— 1977	Indeks 77/70	Poprečna letna stopnja rasti
	Štev.	preb. na 1 zdrav.	Štev.	preb. na 1 zdrav.				
Vsi zdravstveni delavci	11.830		16.181		4.351	622	136,8	4,5
Vsi zdravniki:	1.913	902	2.678	687	765	109	140,0	5,0
— specialisti	909	1.899	1.537	1.197	628	90	169,1	7,8
— drugi	1.004	1.720	1.141	1.612	137	20	113,6	1,8
med. sestre	4.211	410	6.915	266	2.704	386	164,2	7,4
zobozdrav. zobarji	666	2.592	869	2.116	203	29	130,5	3,9
drugi zdrav. delavci	4.800	360	5.441	338	641	92	113,3	1,8
farmaceuti v lekarnah	240	7.194	278	6.616	38	5	115,8	2,1